

7. Копистянська Н. Різниця в хронотопі фольклорної і літературної казки (На матеріалі романтизму) // Зб. на пошану проф. Марка Гольберга. – Дрогобич : Вимір, 2002. – С. 73–77.

8. Масловська М. Українська літературна казка в контексті європейської / М. Масловська // Взаємозв'язки української і зарубіжної літератури в шкільному курсі : метод. посіб. / [упор. А. Лісовський]. – Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 18–22.

9. Пільгук І. Класична спадщина Бориса Грінченка / І. Пільгук // Грінченко Б. Твори : У 2 т. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1. – 603 с. – С. 5–44.

10. Сиваченко М. Сторінки історії української літератури і фольклористики / М. Сиваченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 301 с. – С. 40–66.

11. Франко І. Дві школи в фольклористиці / І. Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 29. – С. 416–424.

12. Шевчук В. Українська класична літературна казка та шляхи її розвитку / В. Шевчук // Срібна книга казок : Укр. літ. казки : зб. [для серед. та ст. шк. Віку] / [Упоряд. та приміт. Ю. Винничук]. – К. : Веселка, 1992. – 493 с. – С. 5–34.

УДК 811.161.2'373

*Христина ГАВРИЛЮК,
м. Дрогобич*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ПЕРЕКЛАДАХ І. КАЧАНЮК-СПЕХ

Стаття присвячена проблемі перекладу реалій різної семантичної приналежності німецькою мовою. На основі німецькомовних перекладів «Енеїди» І. Котляревського, «Лісової пісні» Лесі Українки та частини збірки «Три строфи» Д. Павличка, здійснених І. Качанюк-Спех, розглянуто головні прийоми інтерпретації національно-специфічної лексики. Аналіз здійснено шляхом порівняння текстів оригіналу та перекладу на основі двомовних видань.

Ключові слова: переклад, реалія, семантична адекватність, семантичний відповідник, аналогія.

Havrylyuk K. Rendering nationally specific lexicon in interpretations by Irena Kachanyuk-Spiekh. The article is dedicated to methods of rendering different semantic groups of realia into German. The basic interpretation techniques in the interpretation of nationally specific elements have been briefly analyzed based on the German translations of «Aeneida» by I. Kotlyarevskyi, «Das Waldlied» by Lesya Ukrainka and collection of poems «Drei Strophen» by D. Pavlychko, done by

I. Kachanyuk-Spiekh. The analysis has been performed by comparing the original and translation texts in bilingual editions of the abovementioned works.

Key words: interpretation, realia, semantic adequacy, semantic equivalent, analogy.

Постановка проблеми. Ірина Качанюк-Спех – відома діячка української діаспори в Німеччині, нефілолог, дослідниця-славістка, перекладач з української та німецької мов. У її творчому набутку – ціла низка високохудожніх німецькомовних інтерпретацій творів українських поетів та письменників, представників різних епох в історії розвитку української культури. Чимало з цих творів зазвучали вперше німецькою мовою саме зусиллями І. Качанюк-Спех. Їй належать німецькомовні переклади творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Котляревського, Б. - І. Антонича, В. Яніва, І. Качуровського, Д. Павличка, І. Сенік, В. Стуса, І. Калинця, Л. Костенко, О. Лупія, Я. Камінецького, Б. Сулима, Н. Бай та ін. З-під її пера побили світ україномовні переклади творів Й. Гете, Т. Манна. Перекладачка здійснила також низку перекладів на німецьку мову пісенної лірики свого чоловіка, знаного в Німеччині та Україні співака і композитора, вихідця з України Степана Спеха (1922 – 2009).

Аналіз досліджень. Станом на сьогодні вивчення поставленої проблеми обмежене кількома рецензіями на творчі здобутки І. Качанюк-Спех у контексті українсько-німецьких літературних взаємин. Це – рецензії О. Астаф'єва, М. Зимомрі, В. Сулима.

Мета статті полягає в аналізі особливостей відтворення національно-специфічної лексики у перекладах І. Качанюк-Спех. Однією з характерних рис творів, перекладених І. Качанюк-Спех на німецьку мову, є їхня чітка українська сутність. Вона передана, зокрема, окремим пластом лексичних засобів, відомих під назвою «реалії» чи «національно-специфічні одиниці». І. Качанюк-Спех своїми перекладами розвінчує міф про їхню безеквівалентність, а отже, неперекладність. Принцип відтворення реалій німецькою мовою та загалом стиль перекладачки проаналізуємо на прикладі трьох інтерпретацій – поезій зі збірки «Три строфи» Д. Павличка, драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та бурлескно-травестійної поеми «Енеїда» І. Котляревського.

Виклад основного матеріалу. Двомовна українсько-німецька збірка поезій «Княгиня Європи» («Fürstin Europas») Д. Павличка з'явилася друком 2010 року в Дрездені. Це – 40 поезій («Три строфи/Drei Strophen») у перекладі Ірини Качанюк-Спех, 60 поезій («Наперсток/Der Fingergut») в інтерпретаціях Миколи Зимомрі та Івана Зимомрі, 11 віршів («Гранослов/Gefeilte Worte») у прочитанні Йони Грубера.

У перекладах І. Качанюк-Спех поезій Д. Павличка збережено не тільки текстуальні величини, композиційні елементи, а й, що особливо вартісне в інтерпретації поетичної форми, – її віршовий розмір. Ще одним пріоритетом перекладачки є відтворення мовно-художніх засобів і концептуальної основи образної системи поезій [1, 402]. Реалії та образи-символи відтворені по-різному, проте так чи інакше вони присутні у тексті перекладу. Очевидно, на початковому етапі перекладу здійснено глибокий аналіз якісних взаємозв'язків контекстуальних елементів та їхніх конотацій, в ході чого здійснюється підбір аналогій та перифразів. Так, у поезії «Круглий стіл» ряд реалій історичного характеру замінено конотативно близькими відповідниками, транслітерованим залишається тільки ширше відоме «Hetmane». Ці аналоги без надмірної метафоризації, «називаючи речі своїми іменами», наближають читача (тим паче німецькомовного) до реалій сьогодення і подають створений образ у більш відкритий, зрозумілий спосіб, який, власне, і є експліцитним відображенням оригіналу:

Вже триста літ сидять **пахолки, осавули,**
Малі **гетьманчуки**, прагнучі **булави,**
І нишком радяться, щоб їх **жучки** не вчули,
Як бути вольними – й не зрадити Москви [4, 186].

Dreihundert Jahre sitzen **Stadtdiener, Funktionäre,**
Kleine **Hetmane**, und alle dürsten nach **Autorität,**
Sie beraten heimlich, damit **Spitzel** nicht hören,
Wie man in Freiheit lebt – und Moskau nicht verrät [4, 187].

Цікавий і стилістично виправданий прийом І. Качанюк-Спех обирає у першій строфі поезії «Моє життя», компенсуючи втрату однієї реалії іншою, щоб не нівелювати саму національну ідейність вірша: *Моє життя – це та верба дуплава,/ Де я сховав повстанський карабін./ Моє життя – відроджена держава...* [4, 160] – *Mein Leben ist wie eine hohle Weide,/ Wo ich den Karabiner der Armee versteckte,/ Mein Leben ist der neue Staat Ukraine...* [4, 161], що, без сумніву, належить до творчих знахідок перекладачки.

Щоб не загубити важливий смисловий елемент національної специфіки, перекладачка подає його в транслітерованій оригінальній формі, а у виносці під текстом тлумачить його значення. Так зроблено, наприклад, у поезії «Сон» – *Mein Jugendfreund, «Sojka» sein Pseudonym,/ Er war in der URA...* [4, 181], де знизу подано короткі історичні довідки. Широко застосовується ця практика в перекладі «Енеїди», власне, оригінальний варіант якої з огляду на специфіку лексики теж забезпечений

коротким глосарієм. З прагматичної точки зору короткий внутрішньо-текстуальний експлікативний елемент також вдало використано у поезії «Оранта»: у церкві Ярослава [4, 192] – im Dom des **Fürsten** Jaroslaw [4, 193].

Німецький переклад драми-феєрії, присвячений 135-й річниці від дня народження славетної Дочки Прометея, вийшов 2006 року у Львові. Сплав народних розмовних та поетичних засобів мовлення – це саме те, що наближає до фольклорних витоків і водночас вирізняє драму-феєрію «Лісова пісня» Лесі Українки як твір високої літературно-художньої цінності. Цей твір є близький за жанром до казки, в яку намічно вмонтовані народні корені, первинні почуття та відносини, що так чи інакше, можливо, в дещо відмінному вигляді, проте характерні кожній народній спільноті. Тому основним завданням для перекладача стає віднайдення в мові-рецепторі аналогічних за своїм семантичним наповненням засобів відтворення, які є свідченням народних, фольклорних витоків поетики, спільності світоглядів двох народів на основі міфологічних та релігійних уявлень, що глибоко вкорінилися у мові та системі образів, і які є джерелом сталих виразів, фразеології, побутових реалій і т.д. Тим-то і німецький читач не повинен мати великих труднощів, бо хоч існують різнотипні відмінності на рівні мови, та вони, з допомогою досвідченого перекладача, відчутно згладжуються на рівні інтуїтивно-світоглядних асоціацій.

Стосовно лексико-стилістичних виражальних одиниць: у першу чергу помітним є використання застарілих та поетичних форм з німецького лексикону для кращого й правдивішого художнього відтворення народного побуту: *Oheim* [5, 41], *Greis* [5, 43], *Gewand* [5, 41]; на основі дотичних міфологічних уявлень вдало перекладено назви казкових істот – *Waldschrat* [5, 43], *Wassermann* [5, 49], *Flattergeist* [5, 49] та ін., тоді як лексему *Мавка*, а головно сему демонічної істоти суто слов'янського походження в її основі, відтворено з допомогою транслітерації.

І. Качанюк-Спех добирає повні або часткові аналогії до реалій (переважно узагальнені чи в парі з дескриптивним елементом): *кловня (малий ятірець)* [5, 40] – ein kleiner Korb [5, 41], *з лика кошіль (торба)* [5, 40] – eine aus Bast geflochtene Tasche [5, 41], *курінь* [5, 58] – ein Haus [5, 59], *постоли* [5, 40] – Bastschuhe [5, 41]; видозмінених поетичних фразеологічних зворотів-забобонів : *де хрест покласти, де осіку вбити, де просто тричі плюнути...* [5, 42] – wo ein Kreuz legen, wo die Espe pflanzen, und wo es reicht, einmal drei Mal zu spucken [5, 43], *от-от зозулька ... людям одмірятиме літа* [5, 46] – bald wird der Kuckuck ... den Menschen ihre Jahre zählen [5, 47] (порівняймо з німецькою народною приказкою

«Kuckuck, Kuckuck, sag mir doch: Wie viel Jahre hab' ich noch?»), розмовних словоформ *по-наськи* [5, 50] – *wie bei uns* [5, 51], *по-тутешньому* [5, 58] – *auf eure Art* [5, 59] та ін.

Перший повний німецькомовний переклад «Енеїди» І. Котляревського, здійснений І. Качанюк-Спех, видано в 2003 р. в Мюнхені. До цього часу німецькою мовою існувало тільки 12 строф першої частини в інтерпретації О. Грицяя. Багатогранність цього твору, як і його інтерпретації, не досягнути поверховим аналізом, тому найдоцільніше буде процитувати слова самої перекладачки, в яких визначається її особистий творчий підхід та погляд на цю роботу. «У перекладі дотримано віршового розміру, проте я свідомо відмовилася від рими, щоб виграти більше свободи і якомога ближче дотримуватись оригіналу. Однак це жодним чином не передбачає дослівного перекладу. Близькість до оригіналу означає відтворити атмосферу твору і зберегти загальне враження, яке письменник хоче передати читачу, в іноземній мові. Необхідно знайти відповідники для образів, порівнянь і мовних зворотів [3, 240–241]». Так, переклад «Енеїди» – підрядковий, проте, вибір на користь неримованого вірша зроблено осмислено, адже у такому сюжетно насиченому творі, як поема Котляревського, метрика значною мірою диктує взаємозв'язок внутрішньо текстуальних елементів, пов'язаних між собою узусом української мови, а відмовившись від неї, справді отримано більшу свободу та гнучкість граматичних та лексичних німецьких конструкцій. Це, беззаперечно, дозволяє повніше зберегти різноманіття творчого арсеналу Котляревського.

Один з найблискучіших моментів у роботі І. Качанюк-Спех над реаліями в «Енеїді» є другий бенкет троянців у Латина, епізод, який зазнав незначних якісних трансформацій у процесі перекладу. Не втрачено тут практично жодної назви. Треба віддати належне перекладачці, що вона намагається максимально відтворити не тільки різноманіття реалій, а й послідовність появи їх у тексті. Назви страв збережено у тому ж порядку, як і в оригіналі – тобто як вони за народними традиціями подавались на стіл – закуска, перші, другі страви, м'ясне, а тоді «крохналь, який їдять пани» на десерт:

... їли бублики, кав'яр;
Був борщ до шпундрів з буряками,
А в ющі потрух з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба-шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохналь, який їдять пани [2,134].

... aßen Kaviar mit Brot
Braten vom Fleisch und Borschtsch mit Rüben,
Klößchen mit Brühe fein gekocht,
Sowie im Saft geschmorte Hähnchen
Und auch Pasteten aller Art
Schweinbraten gab's mit Knoblauchsoße
Und Creme, wie es die Herrschaft mag [3,107].

Описово-узагальнено перекладено ті назви, які пересічному читачеві не дають уявлення про поняття, що криється за назвою. При перекладі реалій його прагматична ціль вимагає того, щоб наголос було перенесено з графічної форми на семантичну структуру, і вже при пошуку відповідності на семантичному рівні відбувається взаємодія тексту оригіналу та мети. Тому коли постає питання перекладу «незвичних» назв страв, найоптимальнішим варіантом є «пояснити» страву, її спосіб приготування в короткій формі. Так, фраза «Був борщ до шпундрів з буряками» подано як «Braten vom Fleisch und Borschtsch mit Rüben». Очевидно, в перекладі задля збереження певної ритмомелодики розміщення елементів дещо інше, адже традиційно назва страви звучить як «шпундрі з буряками», проте це не спотворює змісту. Вдалий відповідник перекладачка віднаходить для такої давньої української страви, як «баба-шарпанина», замінюючи її на лексему «Pasteten» – «паштети», що досить точно передає зміст, бо хоч в глосарії зауважено, що основі її була риба, інші джерела подають, що готувалася вона також з різних видів м'яса та птиці, тому атрибут «aller Art» є доречним.

Окрім транслітерації та узагальнено-описового методу, І. Качанюк-Спех застосовує у перекладі і метод «нострифікації». Наприклад, серед національних назв напоїв найчастіше фігурують лексеми «горілка», «брага», «сивуха», які у німецькомовному перекладі мають два традиційні відповідники – «Wodka» та «Schnaps». Перший, здебільшого, позначає напій як традиційний елемент застілля, а другий часто вживається ще й у складі дескриптивної перифрази, коли треба відтворити різні гатунки напою чи різноманітні настоянки, наприклад: Schnaps aus Beeren [3, 108] – спільний відповідник для лексем «сикизка» і «деренівка», Anisschnaps [3, 219] – ганусна, Honigschnaps [3, 11] – варенуха тощо.

Висновки. Визначивши інтерпретацію поетичної форми пріоритетною для себе, І. Качанюк-Спех ставить за мету дотримання семантичної адекватності перекладу оригіналові та відтворення культурно-естетичного поля художнього твору. Ці два аспекти передбачають, зокрема, належне кількісне та якісне подання реалій у перекладі. В арсеналі

перекладачки – різні перекладацькі методи: від транслітерації до транспозиції на конотативному рівні (рівновага/нострифікація), від узагальнено-приблизного до описового. Задля якомога точнішого та повнішого відтворення українських реалій німецькою мовою перекладачка задіює всі мовні ресурси, як лексико-семантичні, так і морфологічні та синтаксичні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимомря М. Покликання збагачувати взаємодію літератур [Рец. на кн.: Безмежнеє поле: Українська поезія у переспіві німецькою мовою Ірини Качанюк-Спех / [упоряд. М.Смолій]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 160 с.] / М. Зимомря, Х. Гаврилук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія : Літературознавство. – Тернопіль, 2011. – Вип. 33. – С. 401–409.
2. Котляревський І. Енеїда / І. Котляревський. – К. : Дніпро, 1970. – 308 с.
3. Kotljarevs'kyj I. Aeneida / Ivan Kotljarevs'kyj ; [Deutsch von Irena Katschaniuk-Spiech; hrsg. von Leonid Rudnytzky, Ulrich Schweier]. – München : Ukrainische Freie Universität, 2003. – 242 S.
4. Pavlyčko Dmytro. Europas Fürstin. Gedichte. Ukrainisch und Deutsch / Dmytro Pavlycko; [Deutsch von Jona Gruber, Irena Katschaniuk-Spiech, Iwan Zymomrya, Mykola Zymomrya; hrsg. und mit einem Nachw. von Mykola Zymomrya]. – Dresden : Thelem, 2010. (= Kleine slavische Bibliothek). – 282 S.
5. Ukrajinka Lessja. Das Waldlied: Feerie in drei Akten / Lessja Ukrajinka; [Deutsch von Irena Katschaniuk-Spiech]. – Lwiw: Verlagszentrum der Nationalen Iwan-Franko-Universität, 2006. – 219 S.

УДК 821.161.2.09 (091) «18 / 19»

*Ірина ДМИТРІВ,
м. Дрогобич*

«КНИГА ЛЕВА» БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У статті розглядаються дотичності світоглядів і художньо-образні особливості творів Григорія Сковороди і Богдана-Ігоря Антонича. На основі збірки «Книга Лева» простежується ідейно-тематична спорідненість двох талановитих письменників.

Ключові слова: Б.-І. Антонич, Г. Сковорода, біблійна екзегеза, символ, художній образ.